

Сергій БАБІЙ

кандидат філософських наук, викладач кафедри іноземних мов природничих факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ключові слова: людина, освіта, наука, культура, модернізація, демократизація, конкурентоспроможність.

Аналізуються основні напрями модернізації української освіти як відповідь на виклики глобалізації, інформаційної революції та інших глобальних змін сучасного суспільства; автор зосереджує увагу на конкурентності освіти, її науковій забезпеченості, якості, відкритості, демократичності тощо; на запитання про готовність українського суспільства до здійснення модернізаційних змін в освіті автор дає позитивну відповідь за умови політичної волі держави і суспільства.

УДК 37.014.544

ОСНОВНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

© Бабій С., 2014

Актуалізація освітньої проблематики як у теоретичному, так і в практичному вимірі обумовлена низкою глобалізаційних змін сучасного суспільства. Головною темою дослідницької діяльності науковців викристалізовується тема «модернізації освіти». Між тим, на питання: «Якої саме освітньої моделі потребує наше суспільство?», «У яких напрямках здійснювати її модернізацію?» – остаточної відповіді ще немає. Зважаючи на фатальність цих питань, зупинимося на їх розгляді більш детально.

Як зазначають аналітики, перший напрям модернізації вітчизняної освіти має розгортатись у напрямі підвищення її конкурентності у європейському просторі і в світі. Конкурентність має бути критерієм якості, ефективності й, зрештою, потужним рушієм змін у цій галузі. Очевидно те, що в країні є попит на якісну освіту – не дарма молоді українці їдуть здобувати якісну освіту за кордон (у європейські країни та США). У цьому плані особливого значення набуває позитивний зарубіжний досвід, особливо досвід США, у сфері науково-технічного прогресу, формування інноваційної економіки (економіки знань) та інтеграції науки й освіти.

Вельми показовий приклад такої інтеграції демонструють американські університети [2]. Гарвард, Йель, Стенфорд, Берклі, Принстон та багато інших відомі всьому світові, і не тільки завдяки якісному рівню наданої освіти, їх суспільна та соціально-економічна роль залежить і від проведених передових наукових фундаментальних та прикладних досліджень. Зрозуміло, на сьогоднішні наші університети (навіть IV рівня акредитації) зрівнялись з американськими аж ніяк не зможуть, але орієнтуватися на їх принципи організації навчальної та наукової діяльності неодмінно треба.

Другий напрям модернізації освіти може бути означений як пріоритетність освіти та науки як у структурі державного бюджету, так і в структурі бюджету домогосподарств.

Держава потребує відходу від ідеології освіти як певного придатка до решти сфер суспільного й державного життя, що забезпечує їхні поточні потреби. Освіта в цивілізованому світі має статус творця майбутнього нації, своєрідної проєкції суспільства в майбутнє. Через це її пріоритети, а відтак і пріоритети фундаментальних наук, без яких немислимий науково-технічний прогрес, мають відігравати в ієрархії державного будівництва чи не найперші ролі. «Важливий аспект стратегії освіти стосується ролі *наукової раціональності* як головної складової, – зазначає В. Кремень, – котра визначає зміст сучасної освіти. Тенденція постіндустріального розвитку така, що наукова раціональність, хоча її історичний тип сьогодні змінюється, зберігає високий ціннісний статус і набуває нових соціальних функцій» [3, с. 241].

Але й суспільство не повинно стояти осторонь – кожна сім'я (домогосподарство) має усвідомити, що витрати на освіту не повинні сприйматись як марнотратство, навпаки, мають бути пріоритетними в сімейному бюджеті (як це спостерігається в США). Оборонцем стандартів якості й доступності освіти, її певної самодостатності повинен стати середній клас, адже його соціальні успіхи завжди були безпосередньо

пов'язані із самодостатністю, фаховістю та індивідуалізмом. У Європі саме середній клас змусив державу до демонополізації освіти й дотримання її елементарної автономності. Так само потрібно формувати суспільну повагу до благодійності у сфері освіти – великий бізнес має усвідомити, що спрямування грошових потоків у наукову та освітню сфери творить фундамент процвітання самого бізнесу та країни загалом.

Як слушно зазначає В. Кремень, «модернізуючи освіту, маємо по-новому відповідати на ряд запитань: чого навчати, як учити, на чому вчити, скільки вчити...» [4]. На сьогодні недостатньо, щоб освіта відповідала вимогам сучасності, вона має випереджати розвиток суспільства. Наступний аспект стратегії освіти – *інтеграція наукових досліджень і освіти*. Вона набуває сьогодні особливої значимості, якщо врахувати зміну образу сучасної науки і типу наукової раціональності. Очевидно, знання має бути центром навчання, а нові етичні мотиви виникатимуть у рамках нової парадигми знання і формуватимуться поступово, у міру освоєння в масштабах, що розширюються, *людинорічних систем* – у міру виникнення нових соціальних технологій, біотехнологій, розвитку генної інженерії, глобальних інформаційних мереж [3, с. 242].

Третім напрямом розбудови модерної та ефективної освітньої моделі має стати її відкритість. Така властивість означає вільну від бюрократичних завад мобільність як освітян, так і учнів поміж різними закладами та країнами (навіть дещо подібний до вільного обігу валют). Освіта посідає першорядне значення в процесі формування й утвердження загальнолюдських суспільних цінностей. «Насамперед це стосується такої актуальної для України проблеми, як перехід від тоталітаризму до демократії й відкритого суспільства, соціально відповідальної держави. Відкрите демократичне суспільство неможливо побудувати на зразок промислового підприємства чи аграрного комплексу – його можна лише духовно виростити в собі і своїх дітях» [5, с. 222].

Це стане можливим, якщо всі учасники системи освіти довіряють якості та спроможності закладів освіти виробити спільні стандарти якості. За допомогою Болонського процесу вітчизняні освітяни спромоглися виробити спільну оцінну шкалу з європейськими університетами й ліцеями, але так і не узгодили спільної шкали якості, через що українські дипломи та сертифікати на Заході, за поодинокими винятками, і досі не визнаються. Європейський вектор розвитку нашої освіти достатньо природний, але його сутність полягає не так у копіюванні західних практик, як у відновленні тих європейських традицій, що були втрачені й блокуються нині рудиментами пострадянської системи (яка воліє радше до профанації, аніж до модернізації).

Четвертий напрям модернізації вітчизняної освіти – перехід до особистісно-орієнтованого навчання. Такий тип навчання має заохочувати евристичний підхід, згідно з яким учать *як думати* (способи вирішення проблем), а не *що думати* (заучування готових відповідей). Результатом такого типу навчання має стати «школа розуміння», креативність учнів, інноваційне мислення. Нова система освіти має ґрунтуватись на освітянській стратегії модернізації змісту, методів і форм освітнього процесу з урахуванням таких факторів, як *відкритість, самоорганізація, саморозвиток, самоуправління, нелінійність і креативність мислення*. Ці чинники мають визначити вибір *принципів* (нелінійність, інноваційність, самоорганізація), що будуть покладені в основу розробки технологій навчальної діяльності та забезпечать нестандартні підходи до навчання і оцінювання, повноту та високу якість предметних знань, професійне становлення і професійну адаптацію майбутнього фахівця. А розпочати цей перехід вітчизняні фахівці радять із боротьби зі *списуванням та плагіатом* («інтернет-клонування» курсових, дипломних і магістерських робіт стало загальнонаціональною проблемою).

Проте В. Кремень радить не забувати, що «найголовніше завдання реформуван-

ня, модернізації освіти... є демократизація відносин між учасниками навчального процесу та формування поважного ставлення суспільства до школи, до конкретного учня, конкретного викладача, освіти в цілому» [7, с. 3–4]. Ця проблема важлива і з такої точки зору, що Україна є багатонаціональною державою, яка зовсім недавно позбулась колоніального статусу. Для подолання комплексу соціально-культурних викликів такого становища академік закликає до впровадження елементів мультикультурної освіти в Україні. Мультикультурна освіта – освітня стратегія, яка являє собою послідовні навчальні процеси з метою вирішення освітніми засобами проблем, що виникають у суспільстві в процесі еволюції національних держав та постколоніальних міграційних процесів [5, с. 223]. Він визнає такі найбільш важливі функції мультикультурної освіти:

- 1) створення нового освітнього середовища як важливого стабілізуючого фактора громадянського суспільства; 2) зниження міжетнічної напруженості; 3) виховання толерантності у взаємовідносинах представників різних культур [5, с. 223].

П'ятий напрям – налагодження системи соціальних ліфтів відповідно до рівня та якості отриманої освіти. Це означає комплекс заходів з налагодження механізмів кар'єрного росту та підвищення соціального статусу особистості залежно від здібностей освічених молодих людей. Замість існуючої вже досить тривалий період (з часів СРСР та у пострадянські часи) системи кар'єрного зростання та залежності статку від походження та багатства батьків, потрібно розбудувати систему доступу до соціально-економічних благ і вищих посад за показником рівня та якості отриманої освіти (враховуючи освітній рівень, наявність наукових ступенів, міжнародного та національного рейтингу ВНЗ тощо). Для цього потрібні реформи в соціальній політиці і в освіті, інакше суспільству загрожує тотальна апатія, оскільки демотивує значну кількість населення (молодь зневірюється в не-

обхідності якісної освіти, старше покоління не вірить у соціальну справедливість).

Шостий напрям – упровадження ефективного процес-орієнтованого управління освітою, яке передбачало б встановлення принципу керівництва не людьми, а процесами. Дотепер в Україні панує жорстко централізована система управління освітою, а принцип загальності панує над педагогічною громадськістю та освітянськими інституціями, сковує їх ініціативу. Політики та бюрократія, які визначають характер реформування освіти, бояться її децентралізації – основного шляху її урізноманітнення, оскільки це може припинити використання освіти як «владного ресурсу». У підсумку Міністерство освіти і науки повинно реформуватися на зразок кращих зарубіжних аналогів і стати *урядовим інститутом*, що визначає політику країни в освітянській діяльності. Поки що існуючий елемент урядування в освіті виконує функції завідувача великим господарством (розподіл коштів, приміщень, земель тощо), державного методичного центру (централізоване забезпечення програмами, підручниками та контроль їх змісту), наглядача за лояльністю до чинної влади тощо. Здійснюючи безперервний моніторинг взаємодії ринку праці та сфери освітянських послуг, оновлене міністерство має впливати на ці процеси за рахунок спрямування бюджетних ресурсів на стратегічно важливі (для суспільства, держави, народного господарства) освітянські проекти й програми. Передусім потрібно утримувати баланс між потребами економіки та кількістю і якістю фахівців, підтримувати обдаровану молодь, стимулювати зростання рівня професорсько-викладацького складу, надавати адресну допомогу в доступі до освіти малозабезпеченим прошаркам населення тощо.

У результаті стане реальністю досягнення саморегуляції освітньої системи не на основі бюрократичного тиску на навчальні заклади, а за результатами вільної конкуренції закладів освіти, постане можливість оволодіння сучасними методами управ-

ління в освітній реальності, яка постійно ускладнюється та безперервно оновлюється. У зв'язку з цим вітчизняні фахівці (П.Ю. Саух та ін.) закликають подолати так званий «ком'юніті-розрив», той соціально-психологічний бар'єр, який пов'язаний з жорсткою демаркацією державного і громадського управління освітою, чого, між іншим, вимагає вітчизняна законодавча основа розвитку системи органів самоврядування в освіті. Закон України «Про освіту», у якому проголошено перехід від державної до державно-громадської і громадсько-державної форм управління освітою, спонукає до того, щоб справа освіти і виховання молодого покоління стала турботою всього суспільства. Успішність реформування освіти вітчизняні дослідники звели до формули, згідно з якою освітнім організаціям потрібно акумулювати ресурси і спрямовувати їх на розвиток справи; переходити до демократичних форм управління закладами; освоювати кращий зарубіжний досвід, орієнтуватись на новітні світові тенденції розвитку освіти [7, с. 17].

Пріоритетні напрями реформування освіти з метою її всебічної модернізації провідні вчені НАПН України визначають таким чином: «забезпечення всебічної готовності громадян до здобуття освіти будь-яких рівнів; досягнення якісно нового рівня у вивченні базових навчальних дисциплін гуманітарного та профільного циклів; створення умов для задоволення освітніх та професійних потреб і можливостей їх удосконалення шляхом перепідготовки та підвищення кваліфікації» [7, с. 146].

Основними шляхами реформування освіти в Україні у Програмі визначено: створення у суспільстві атмосфери загальнодержавного сприяння розвитку освіти; подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей, відірваності від національних джерел; забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження сучасних технологій та науково-методичних досягнень; відхід від засад авторитарної педагогіки, підготовка нової генерації педагогіч-

них кадрів; реорганізація існуючих та створення навчально-виховних закладів нового покоління, радикальна перебудова управління сферою освіти, формування нових економічних основ системи освіти; інтеграція освіти і науки, активне залучення до навчального процесу наукового потенціалу навчальних закладів і науково-дослідних установ; створення нової правової і нормативної бази освіти [7, с. 146–147].

Таким чином, основні проблеми вітчизняної освіти мають знайти такі варіанти вирішення: 1) підготовка педагогічних кадрів має досягти фахового та вікового балансу; 2) заробітна плата освітян повинна вирости до рівня розвинутих країн; 3) система управління і фінансування освіти стане подібною до кращих європейських зразків; 4) освіта отримає матеріально-технічну базу, яка відповідає сучасним вимогам. 5) інваріантний доступ до якісної освіти; 6) удосконалене правове поле освітнього законодавства; 7) оптимальна комерціалізація освітніх послуг і подолання корупції на всіх рівнях; 8) підвищення якості освіти та ефективна система громадського та фахового контролю освітньої підготовки; 9) інноваційні методи і підходи до навчання; системне оновлення його змісту; 10) забезпечення навчальною літературою, інформаційно-технологічними ресурсами тощо на всіх рівнях системи освіти; 11) соціальний престиж освіти та сприйняття його як інвестиційної частини державного бюджету.

Тож знову звернімося до тлумачення самого слова «модернізація» та контексту його розуміння у вітчизняному дискурсі. Це слово має, як виявляється, два основні значення, які можуть не збігатися змістовно. Модернізація (modernisation) у першому значенні – вдосконалення, зміна відповідно до сучасних умов; у той час як у другому – надання явищам минулого образу їм невластивого, *осучасненого* [1]. Деякі консервативні діячі освіти та науки по-

ряд з корумпованими чиновниками воліли б, аби реформування вітчизняної освіти звелось до осучаснення певних формальних її ознак (наприклад, запровадження кредитно-модульної системи оцінювання, ступенів магістра тощо) та збереження «традиційних» ознак – авторитарної педагогіки, державного диктату, корупційних схем «надання освітніх послуг». Проте більшість діячів та теоретиків освіти воліли б реформувати її по суті – вдосконалити, змінити зміст, методи, принципи навчання відповідно до сучасних умов глобалізованого людства та інформаційного суспільства.

Насамкінець потрібно поставити принципове питання: Чи здатна Україна модернізувати власну освіту (а з нею і все суспільство)? На нашу думку, фундаментальних соціокультурних, економічних та світоглядних перешкод для цього не існує. Навіть низка азійських країн, де існували тисячолітні традиції бідності та неграмотності, зробили наприкінці ХХ століття разючі успіхи в розвитку економіки та освіти. Якщо до цього ситуацію описували таким чином: «Мільйони неграмотних людей обробляють свої поля дідівськими традиційними засобами, працюють в майстернях таким же чином, мільйони хворих вірять у владу чар і талісманів, а не в методи сучасної діагностики та терапії» [8, с. 501]. Нині ж ці країни називають «азійськими тиграми» за економічний потенціал, а науково-технічний рівень їх освіти не викликає сумнівів. Україна ж має доволі високі показники не тільки грамотності населення, а й відсоток тих, хто отримав вищу освіту, тому стартові умови для здійснення модернізації освіти доволі сприятливі, значно краще тих, у яких починали «азійські тигри». Для цього потрібна лише політична воля держави і суспільства – забезпечити можливість освітянам здійснити саме такі реформи, які б не імітували модернізацію освіти, а наповнили її реальним змістом змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Исторический словарь галлицизмов русского языка / Н. И. Епишкин. – М., 2010. – С. 111.
2. Исследовательские университеты США: механизм интеграции науки и образования / под ред. проф. В. Б. Супяна. – М. : Магистр, 2009. – 399 с.
3. **Кремень В. Г.** Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
4. **Кремень В. Г.** Модернізація освіти – важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України [Електронний ресурс] / В. Г. Кремень // Вісник НАН України. – 2001. – № 3. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal/All/herald/2001-03/7.htm>
5. **Кремень В.** Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки міждисциплінарного дослідження) / В. Кремень, В. Ткаченко. – К. : Знання України, 2013. – 415 с.
6. **Кремень В. Г.** Освіта і наука України: шляхом модернізації (факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
7. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / авт. кол. : В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. ; [за заг. ред. В. Литвина]. – К. : Навч. книга, 2003. – Кн. 1 : Пріоритет інтелекту. – 639 с.
8. **Огурцов А. П.** Образы образования. Западная философия образования. XX век / А. П. Огурцов, В. В. Платонов. – СПб. : РХГИ, 2004. – 520 с.

CITED LITERATURE

1. The historical dictionary Gallics in Russian / Epishkin N. I. – M., 2010. – P. 111.
2. Research universities of the USA: the mechanism integration of science and education / under the editorship of prof. V. B. Supjan. – M. : Magister, 2009. – 399 p.
3. **Kremen V. G.** Synergetics in education: a context homocentrality: the monography / V. G. Kremen, V. V. Ilyin. – K. : Pedagogical thought, 2012. – 368 p.
4. **Kremen V. G.** Modernisation of education – the important factor of social, economic and political development of Ukraine [Electronic resource] / V. G. Kremen // Bulletin NAS of Ukraine. – 2001. – № 3. – Access mode : <http://www.nbu.gov.ua/portal/All/herald/2001-03/7.htm>
5. **Kremen V.** Ukraine: identity during a globalisation time (sketches of interdisciplinary research) / V. Kremen, V. Tkachenko. – K. : Knowledge of Ukraine, 2013. – 415 p.
6. **Kremen V. G.** Education and science of Ukraine: a modernisation way (the facts, meditations, prospects) / V. G. Kremen. – K. : Ed. "Gramota", 2003. – 216 p.
7. Scientifically-educational potential of the nation: a sight in the XXI st century / Autors : V. Litvin (head), V. Andrushchenko, S. Dovgy etc. – K. : the Educational book. 2003. – Book 1 : an intelligence Priority. – 639 p.
8. **Ogurtsov A. P.** Images of education. The western philosophy of education. The XX-th century / A. P. Ogurtsov, V. V. Platonov. – SpB. : RXSI, 2004. – 520 p.